

Tonje Vold

”Jeg er en flekk”

Om menstruasjon og jentepuberteten i nyere norsk barne- og ungdomslitteratur

Abstract: In recent years, we have seen a vigorous exploration of the phenomenon of menstruation in the Scandinavian public sphere and within Scandinavian literature, to the extent that it has been coined a “menstrual revolution”. In that context, this article examines how contemporary Norwegian novels for children and young people treat the topic of menstruation, and in particular the topic of menarche, the first menstruation. The books put under scrutiny are Marianne Viermyr’s Blodig alvor, Anneli Klepp’s Hvis du elsker meg, Vera Micaelsen’s Hyperpuberteten, Heidi Linde’s Pym Pettersons mislykka skoleball, and Gro Dahle and Kaia Dahle Nyhus’ graphic novel Megzilla. All five novels highlight the social, cultural and relational meanings and consequences of menarche and menstruation. In these novels, puberty implies the risk and anxiety of exposure by one’s body, and hence a strong need to exert control over the body. Prominent themes in these books are furthermore the difficulties of managing the menstruation and keeping it private, the importance of female support, and mother-daughter relationships marked by ambivalence. To shed light upon these findings, the literary works are discussed with reference to sociological and psychological research, in particular from the work by Laura Fringeson, Elina Oinas and Wendy Weil, as well as with reference to Swedish girlhood studies.

Keywords: menarche, menstruation, girlhood, puberty, Gro Dahle, Heidi Linde, Anneli Klepp, Vera Micaelsen, Kaia Dahle Nyhus, Marianne Viermyr

En ”menstruell revolusjon”?

”Det har aldri vært mer populært å ha menses enn nå”, påstår forfatteren Marta Breen i artikkelen ”Vi drukner i mens” (3). Hun fortsetter: ”I løpet av de siste par årene har det skjedd en menstruell

revolusjon: Vi har fått tegneserier, tv-programmer og kunstutstillinger som handler om mensen. I Sverige dukket det til og med opp en egen mens-organisasjon som vil ha blodet "ut av trusene og inn i offentligheten" (Breen 23).

Breens artikkel står i ungdomsboka *Mensen*, i seg selv et mulig symptom på denne "menstruelle revolusjonen". Andre symptomer i Skandinavia er bøker som henvender seg til voksne. I 2014 ga tegneserieskaperen Liv Strömquist ut *Kunskapens frukt* om det kvinnelige kjønnsorganet, hvor hennes 40 sider lange serie om menstruasjonens historie, "Blood Mountain", inngår. Siden da har svenske Sara Olaussons redigert tegneserieantologien *Kvinnor ritar bara serier om mens*, danske Maja Nyvang og Sine Cecilie Laubs har gitt ut sakprosaboka *Gennemblødt. En bog om menstruation* og den norske forfatteren Gunnhild Øyehaug har utforsket PMS i romanen *Undis Brekke*. I 2013 snakket Strömquist om menstruasjon i en time på Sveriges Radios "Sommar i P1", et tema Øyehaug behandlet utførlig i norske "Sommer i P2" i 2015. Noe av bakgrunnen for begge valg av tema var at mensen var underrepresentert i offentligheten.

I jentepuberteten er den første menstruasjonen, menarken, en milepæl som signaliserer overgangen fra en barnlig til en voksen kropp, og fra jente til kvinne. Jenta går gjennom én konkret hendelse fra å tilhøre gruppa barn til å tilhøre de som kan få barn. Men føler hun seg annerledes enn før, og er hun nå blitt mer eller mindre lik sine jevnaldrende? Om mensen er underrepresentert i litteratur og film for voksne (Delaney mfl., Rosewarne, Breen), er den første menstruasjonen ikke uventet en viktigere hendelse i barnelitteraturen, og som litterært tema har nok mensen en lenger historie her. Innenfor sakprosaen har antologien *Mensen* eksempelvis sin forgjenger i svenske Lilian Edvalls *Mensboken*, utgitt på norsk som nettopp *Mensen* i 1986. I 1998 kom også Karen og Jennifer Gravelles *Mensboka – alt du ikke vil spørre om (men trenger å vite)*, bearbeidet for norske forhold.

Men til tross for at temaet menstruasjon altså er beskrevet i saksframstillende litteratur, er det likevel mulig å se en utvikling også i barne- og ungdomslitteraturen i retning av at det både kommer ut flere bøker om mensen, og at mensen får større plass i skjønnlitteratur som handler om jentepuberteten utover på 2000-tallet. Forfatterne er i gang med å utforske hva menstruasjon betyr, i full skala og på tvers av sjangre. Ved siden av *Mensen*, er svenske Clara Henrys *Ja, jeg har mensen, hva så?* oversatt til norsk, og i Sverige ga dessuten Margaretha Sjernefeldt ut *Tjejer har streck: mensboken för unga tjejer* i 2011, og Marie Oskarsson *Min lilla röda: Allt du vill veta om mens* i 2008. Romaner med titler som alluderer til menstruasjonsblod finner

vi i Sverige for eksempel i Cecilia Torudds roman *Hjålp, jag blöder* og, i Norge, i Marianne Viermyrs lettlesbok *Blodig alvor*. Sistnevnte har bildet av en stor tampong på omslaget så man ikke skal misforstå hva slags blod det er snakk om. Mensen er videre et sentralt tema i flere romaner for barn og ungdom, blant annet i Anneli Klepps *Hvis du elsker meg*, Vera Micaelsens *Hyperpubertet*, Heidi Lindes roman *Pym Pettersons mislykka skoleball*, samt Gro Dahle og Kaia Dahle Nyhus' grafiske roman *Megzilla*.

Mensen løftes altså ut av jenterommene og inn i offentligheten. Men hvordan behandles dette temaet, hva er det som står på spill?

I denne artikkelen vil jeg undersøke nærmere hvordan norske samtidsromaner for barn og ungdom representerer og utforsker fenomenet menstruasjon og særlig den første menstruasjonen. I denne sammenhengen ser jeg på romaner der menstruasjonsmotivet behandles gjennom flere kapitler, og framstår som betydningsfullt for plottet og karakterskildringen. Romanene som sammenlignes er ungdomsromanen *Hvis du elsker meg*, barneromanene *Pym Pettersons mislykka skoleball*, *Blodig alvor* og *Hyperpubertet*, og den grafiske romanen *Megzilla*. For å belyse fortellingenes fokus på mens som arbeid, skrekken for flekken og mor-datter-forhold anvendes perspektiver fra sosiologene Laura Fingerson (*Girls*) og Eline Oinas (*Making Sense*) samt psykologen Wendy Weils (*Mother-Daughter*) studier av henholdsvis menstruasjonens etiketteregler og dens relasjonelle karakter.

Den visuelle representasjonen av menstruasjon er strengere regulert enn den narrative (Rosewarne) og det er sjelden at pubertetsjenter er hovedpersoner i norske bildebøker. I Gro Dahle og Kaia Dahle Nyhus' grafiske roman *Megzilla* er tenårings Ingeborg jeg-forteller og romanens ubestridte midtpunkt, og både følelseslivet, pubertetskroppen og menstruasjonsblodet hennes representeres visuelt. Denne grafiske romanens kapittel "Jeg er en flekk" framstår derfor som spesielt interessant å utforske siden den i seg selv utfører normbrudd.

Mensen som litterært tema

For det unge mennesket aktualiserer puberteten spørsmål som hvem er jeg, hvordan oppfatter andre meg, og hva vil jeg? Som litterært tema knytter pubertet an til utforskning av identitet og kropp i endring, og dermed forståelsen av subjektets plass i verden. Siden det såkalte ungdomsopprøret har pubertetsungdommen gjerne vært en figur som problematiserer samfunnets etablerte fortellinger og normer, verbalt og gjennom sin framtoning.

Hvis vi først ser på noen av de norske romanene for barn og ungdom utgitt før år 2000 som omhandler den første menstruasjon, avtegner det seg visse mønstre. Menarken ses gjerne i forbindelse med relasjoner og omsorg mellom foreldre og barn. I Gerd Dahlbergs *Vi må stå sammen* fra 1978 er far nylig død, mor gravid, og tittelen refererer til familien som er igjen. Datteren Gro trenger ikke engang å si hva som har skjedd med henne når den første mensen inntreffer, mora forstår det nærmest intuitivt fra et veldig svakt hint (64-66). Gro får en klem og de snakker om hvordan det var for mora å få sin mens, og om at hun ikke fortalte om dette til sin egen mor. Romanen vektlegger at menarken gjør mora og datteren jevnbyrdige. Gro sier "Mor da, du har sagt at siden jeg fikk mensen, er der som vi er blitt venninner. Det synes jeg er fint, jeg" (88). Hun er på vei til å ta fars plass i familien, som overhode sammen med mor, og menarken symboliserer dette. Mors holdning viser at tidene skifter.

I Unni Lindells *Den grønne dagen* fra 1986 er mor og datterforholdet tilsvarende solid ved hovedpersonen Dajmis første mens (76). Mora kommer inn på Dajmis rom, og kan raskt berolige henne og forsyne henne med bind. En amper stemning dem imellom er borte. Når far kommer hjem, drikker mor og datter te under et pledd i full idyll. I disse bøkene er hendelsen lite viktig i fortellingen som helhet, men den skaper tydelig en forsoning og samforstand mellom mor og datter.

I 1990 vendte Guri Tuft på kjønnsrollene i familien i *Gabriella Brinkmann*. Her er det mor som er død. Fortellingen åpner *in medias res* med en diskusjon mellom far og datter om hvem som skal handle bind (7). Begge synes det er flaut. Mensen markerer at far-og-datter-forholdet settes på en slags prøve og det impliseres at mora nok ville visst bedre enn faren hva man skulle gjøre. Far stiller imidlertid godt opp, handler ti pakker med bind, formidler fra leksikon om menstruasjon og bestemmer at hendelsen må feires på restaurant samme kveld. Utover dette er ikke mensen særlig viktig i boka.

Flere av bøkene aksentuerer familiers ulike ritualer og kultur for åpenhet om menarke, som eksempelvis i Mette Hansens *Det faller ingen bomber i dag*, fra 1983. Hovedpersonen tenker seg at venninnen sikkert får en fest og kanskje en presang, mens hennes egen mor var svært nøktern i sin tilnærming. Tilsvarende er det ulikhetene mellom familiene som kommer fram når en første menstruasjon nevnes i Frøydis Alværs *Fritt søv* fra 1994. Karianne registrerer at vennen Erlend har en familie som kan snakke om søsterens første mens, som ble feiret, mens det hos henne er mindre åpenhet om temaet.

Disse eksemplene viser enkelte typiske trekk ved menstemaet slik det har blitt behandlet i norske barnebøker. Menstruasjon framstilles som et relasjonelt og kulturelt fenomen og angår særlig jenters relasjoner til andre jenter og kvinner, om far kommer inn er det tydelig markert som et unntak. Vi får dessuten et visst inntrykk av forfatteren som pedagog, en voksen som vil berolige og opplyse unge lesere, og gjøre dem rustet til å se mensen som noe normalt og ufarlig. Bøkene setter mensen i fokus gjennom en episode eller scene, men ingen av disse gjør mensen til et *hovedtema*. Menarken er en av flere hendelser i en ung jentes liv og forfatterne går ikke veldig dypt inn i temaet.

Et unntak i så måte som er vel verdt å merke seg, er imidlertid Hilde Hagerups fine debutroman *Bølgebiter*, som kom i 1998. Her knyttes menstruasjonen til den vanskelige nærheten og fortroligheten mellom to venninner, Emma og Anna, og tanker om mensen preger fortellingen. Emmas første mens blir deres hemmelighet, men de skal snart gli fra hverandre, og for Anna blir påkallingen av mensen en påkalling av å finne tilbake til en nærhet med bestevenninnen: "Mensen, mensen, kom og hjelp meg" (117).

Mensen i norske samtidsromaner for barn og ungdom

Styrken i kvinners minner om menarke og den sterke ambivalensen som gjerne omgir reaksjonene deres, gjør den til den viktigste enkelthendelsen i jentepuberteten, sier psykologen Wendy Weil (11). Psykolog Sharon Golub refererer til menstruasjonen som en livskrise, som enhver må jobbe seg gjennom for til slutt å kunne stole på, slappe av i, og like sin egen kropp (49). De siste årene har det kommet flere romaner som i så fall gir denne hendelsen den plassen den fortjener i barnelitteraturen, og i denne artikkelen skal jeg altså se på fem av dem.

Heidi Lindes tredje roman om Pym, *Pym Pettersons mislykka skoleball*, følger trettenåringen inn i puberteten. Mens Pym strever med endringer hjemme, i vennegjengen og i humøret, får hun sin første mens. Selv om mora har forberedt henne, lar hun hendelsen forbli en vond hemmelighet, noe som gjør livet både praktisk og emosjonelt vanskelig. Marianne Viermyrs *Maggan i Blodig alvor* er elleve. Hun får ikke mensen i romanen, men grubler over hvordan andre forholder seg til mensen, og hvordan den vil påvirke livet hennes. Som tittelen *Hyperpubertet* antyder, er Vera Micaelsens fremste virkemidler overdrivelser, som skaper skrekk og humor. Hovedpersonen Camillas pubertet er fullstendig monstrøs og den første menstruasjo-

nen er en veritabel oversvømmelse. Både mora og jentene i klassen profiterer på Camillas utvikling når de mot hennes vilje gjør henne til nett- og TV-kjendis. *Hvis du elsker meg* av Anneli Klepps er en kollektivroman der to jenter og to gutters fortellinger inngår. Julias første menstruasjon blir en hendelse som gjør henne mer følsom for foreldrenes manglende oppmerksomhet om henne. Mensen blir også et fenomen som aksentuerer problemer i bestevenninnforholdet. Julia mangler noen å dele hendelsen med. Over 256 sider viser Gro Dahle og Kaia Dahle Nyhus' grafiske roman *Megzilla* fram puberteten fra et jenteperspektiv, og representerer menstruasjon, masturbasjon og det første samleiet i ord og bilder. Tidsspennet er uklart. Tegn som at hovedpersonen Ingeborg mot slutten skal overnatte hos kjæresten Mats, mens hun i begynnelsen er liten jente mellom foreldrene, gjør det mulig at romanen følger Ingeborg over noen år. Den usikre tidsangivelsen aksentuerer følelsen av puberteten som en ustabil fase hvor alt skjer på en gang.

Noe av det mest framtrædende ved skildringene av menstruasjon i disse samtidsromanene, som ikke er like tydelig i de eldre utgivelsene sett under ett, er hvordan menstruasjonen gjennomgående koples til det pinlige, ekle og skumle, at den framkaller en rekke sammensatte følelser, og at den er vanskelig å snakke om. Det er også tydelig i romanene at det å ha mensen krever en type *arbeid*, og at dette er et arbeid som helst skal gå helt upåaktet hen.

Mens at work: Uten et ord og uten en flekk

Den amerikanske sosiologen Laura Fingerson framhever på bakgrunn av intervjuer med tenåringsjenter om menstruasjon nettopp at mensen kommer med en rekke arbeidsoppgaver, som krever at den unge jenta *jobber* med saken, for å takle mensen:

There is a large amount of management work in handling menstruation that girls must learn and negotiate. At the same time, girls rise to the challenge of this responsibility, exert power over their bodies and their social situations and use both individual and collective strategies for managing menstruation. This management highlights how menstruation is a personal bodily event that girls experience within their social contexts and interactions (Fingerson 18).

Jentene får nye oppgaver som skal utføres i en sosial situasjon der hun kan oppleve å være ensom i kroppen sin, men også at det er hun som pleier og mestrer den. Mye av arbeidet handler om å skjule for

andre at hun menstruerer (Fingerson 15). Menstruasjonen representerer på den ene siden "the agency of the body" at kroppen opptrer som en aktør, og på den andre, "the agency over the body", når jenta føler hun har fått makten over kroppen og håndterer blødningene.

Konflikten mellom å ha en kropp som tar kontrollen, og å ha kontroll over kroppen sin, er sentral i flere av romanene. En kropp helt ute av kontroll og eksponert for all verden er selve skrekkvisjonen som *Hyperpubertet* formulerer. Camillas første mens flyter utover senga hun sitter i, så venninnene på besøk flykter. Utviklingen hennes blir så tema med mora, hos legen, blant venner og venninner, aktører som tar ytterligere kontroll over Camillas liv. Kroppen blir filmet og lagt på nettet, og Camilla ender opp som en høyst uvillig gjest i TV-programmet *Skavlan*. Camilla er redusert til en pubertetskropp, uten støtte hos familie og venner. Den narrative utviklingen i Lindes roman *Pym Pettersons mislykka skoleball* viser en jente som med mye strev oppnår "agency over the body", og etter hvert mestrer arbeidet som mensen krever av henne. Fra å gå stive skritt med dopapir i buksa, kan hun etter hvert gjenoppta et vanlig liv. Det som gjør arbeidet ekstra vanskelig for Pym er at blant strategiene hun velger, står *hemmeligholdet* av at det foregår arbeid, sentralt. Hvordan skal Pym klare å skaffe bind uten at noen merker det, når hun ikke vil si fra til mora si, og ikke ses med bind i butikken?

Gjennom Elina Oinas' studie *Making Sense of the Teenage Body. Sociological Perspectives on Girls, Changing Bodies and Knowledge* kan vi knytte det sterke ubehaget ved å eksponeres som menstruerende og arbeidet med å skjule mensen til "the norm of the *unnoticeable body management*, typically for middle-class homes" (197-198). Alt som handler om pubertet er ustilig, og jenter er forventet å bevare stilen. For Oinas er ikke menstruasjonen nødvendigvis et kulturelt eller sosialt tabu, men den reguleres gjennom strenge *etiketteregler* knyttet til sosiale hierarkier (143-144). Selve ordet mensen er "motbydelig", synes Pym (78), mens Julia i *Hvis du elsker meg*, tenker: "Hvorfor finnes mensen og pupper og pubertet? Og ordene. De var så ekle at hun følte seg syk bare av å tenke på dem. Mensen. Pupper. Pubertet" (57). Den ustilige kroppen smitter over på begrepene og gjør det kroppslige ubehagelig å snakke om og tenke på.

Hierarkiet mellom menn og kvinner gjør det særlig prekært ikke å bringe fenomenet på bane når menn er til stede. Kvinner skal ikke gjøre menn oppmerksomme på menstruasjonen eller tematisere den på mannlige arenaer (Oinas; Fingerson). For jentene i samtidsromanene er klasserommene analoge med det offentlige rommet. Koder blir nødvendig: "Jeg har fått det du veit" (77), skriver Pym på en lapp

til venninnen, mens "Vanlig grunn!" er koden for å slippe gym på grunn av mens i *Blodig alvor* (35). Maggan i *Blodig alvor* gir stemme til en prepubertal kultur hvor man ikke snakker om mens: "Ingen snakker om mensen. Vi vet bare at en vakker dag, når tiden er inne, begynner vi å blø. Da er det blodig alvor, men ingen snakker om det" (37). Ordvalget ligger nært refleksjoner om at vi en dag alle skal dø, som om mensen er like endelig og tilintetgjørende.

Romanene viser at mensen er noe man skal holde for seg selv, og få under kontroll, også språklig. En jente som oppnår det, er Ingunn i *Blodig alvor* som sier "VG" for "Vanlig grunn" og soler seg i oppmerksomheten hun får. Hun har gjort mensen til sin og funnet sitt eget begrep for den.

Å avsløre seg gjennom flekker ligger nær det dødelige for Pym: "Så hadde jeg altså blødd gjennom. Det var til å dø av! Og i et kort sekund så jeg for meg min egen dødsannonse *Pym Petterson døde fra oss i dag av flauhet*" (66). Maggan fantaserer om at bindet hennes kan komme til å falle ut av buksa mens hun klatrer i et tre og treffe en mann i hodet.

Skrekken for flekken er tydelig i romanene, som vi skal komme tilbake til. Det er ellers vesentlig å merke seg at de følelsesmessige sidene av saken, angsten og ensomheten, er viktige i samtlige romaner selv i scenene som har arbeidet med mensen i fokus.

"I hvert fall ikke mamma": Relasjoner under press

Dersom mensen ikke skal inn i det offentlige rom, bør den holdes privat. Samtidig er opplevelsen av den første menstruasjonen såpass overveldende at jentene får behov for å dele hendelsen med noen. Men hvem av de nære kan man stole på? Menstruasjonsmotivet forsterker i disse romanene tematikk knyttet til tillit. Siden mensen kommer med en risiko for å avsløres, er det utrygt å ha mensen, og spørsmålet blir hvem jentene kan betro seg til?

I motsetning til hvordan hjemmesituasjonen beskrives i romanene til Dahlberg, Lindell og Tufte, er det et påfallende trekk ved samtidsbøkene at alle hovedpersonene har vanskelig for å ta opp det de lurar på med foreldrene sine. Julia savner sin mor, som jobber mye og ikke har tid til henne, og får aldri sagt fra om at hun har fått mensen. Pym holder sin mor på god avstand. Sterk motvilje mot mors velvillige involvering kommer til uttrykk i flere av romanene. Camilla prøver forgjeves å stagge sin. Maggan tenker: "Kan hun ikke holde snavla? Hvorfor skal hun alltid pepre meg med teite samtaler om mens og blod og bind og tamponger?" (10). *Megzillas* Ingeborg

føler seg på lignende vis invadert av sin mor som også forsyner henne med uønskete sanitetsartikler:

- Se her, sier mamma og finner fram.

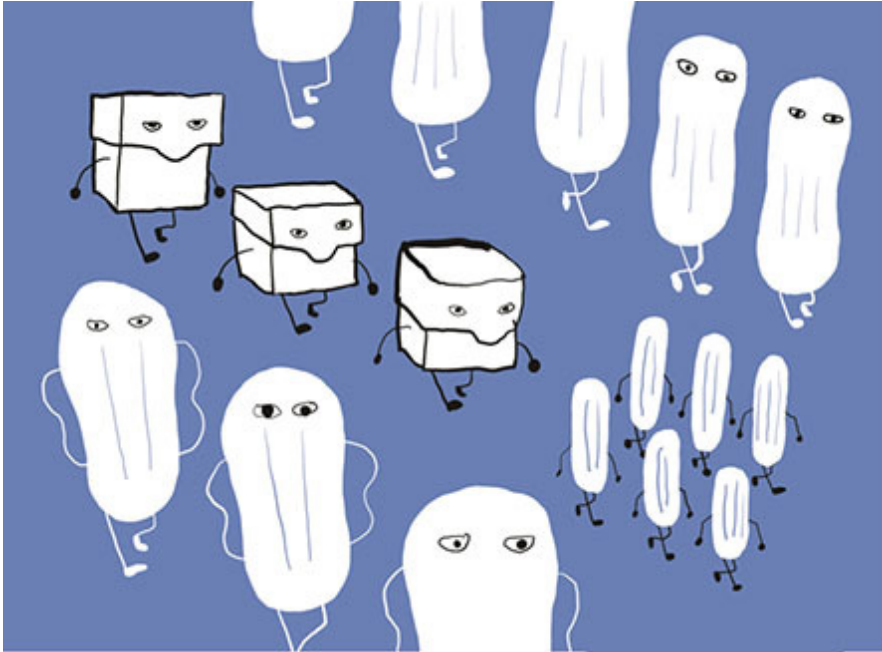
Jeg vil ikke se, vil ikke høre, vil ikke vite.

- Her kan du få, sier mamma, - og her og her og dette og dette og disse og disse og denne hvis det blir mer og sånn kan du gjøre og sånn og sånn og vær så god, du kan bare ta det med deg, prøve det ut, og disse, det kan være lurt, og denne på natta, og dette og dette, disse og disse og dette her også, ja, og denne kan du også bruke, hvis du vil. Du finner ut av det.

Og her har du to ibumentin, for sikkerhets skyld.

Psykologene Elissa Koff, Jill Rierdan og Karen Sheingolds intervjuer med voksne amerikanske kvinner på 1980-tallet viste at selv om mange framhevet betydningen av en informert, forståelsesfull og aksepterende mor ved menarke, var de ikke selv nødvendigvis forberedt på å fylle en slik rolle (Koff mfl.). De fleste fant det langt enklere å snakke om de praktiske aspektene ved mensene enn de følelsesmessige. Selv om den er gammel, er studien relevant i forbindelse med disse bøkene, som viser flere mødre som nærmest mot bedre vitende gjør menarken til en hygienisk krise heller enn noe som har med livet og følelser å gjøre. Omsorgen overfor datteren er tydelig i *Megzilla*, men den praktiske og hygieniske orienteringen gjør at den antar nonsense-aktig karakter. Invasjonen er humoristisk formgitt som personifiserte tampongesker og bind som marsjerer mot Ingeborg [ill. 1]. Ingeborg svarer med avvisning: "Og ingen får se. Ikke mamma engang. I hvert fall ikke mamma./ Og jeg vil ikke snakke om det. Jeg vil ikke snakke om det!"

Psykologen Wendy Weil beskriver menarke som et relasjonelt fenomen som involverer mor og datter, der moras holdninger og handlinger påvirker datterens forståelse av og holdninger til egen kropp, og vice versa (104). En rekke studier har vist at uavhengig om jenter opplever menarke som en overveiende negativ eller positiv opplevelse, merkes erfaringen av sterk ambivalens (Weil 11). Weil mener dette aksentueres fordi både mor og datter i denne livsfasen ønsker løsrivelse fra den andre. Hun beskriver i forlengelsen av Nancy Chodorows teorier om jenters utvikling datterens løsrivelsesprosess fra mora som svært kompleks, og ofte smertefull (19-27), slik disse romanene viser på ulike vis. Å dele kjønn medfører en gjensidig speiling hvor begge ser seg selv i lys av den andre. Mora gjenkjenner sin tapte ungdomskropp i datteren, datteren forestiller seg sin fram-

Ill. 1 Bind og tamponger. Gro Dahle og Kaia Dahle Nyhus. *Megzilla*. Cappelen Damm, 2015.

tid i bildet av mora. Det er mot denne bakgrunnen at kommunikasjon om mensjen blir vanskelig, slik romanene uttrykker på ulikt vis:

The onset of menstruation, renders the daughter's body more like her mother's and requires her to turn to her mother for guidance about these physical changes, at the precise moment when the need for separation between mother and daughter is becoming most paramount (Weil 26).

I våre romaner er det bare *Hyperpubertet* som bringer moras speiling i datteren direkte inn i teksten. Mora beskrives som utleverende, og sier om datteren: "Hun har ikke fått *mensen* ennå, men selv var jeg veldig tidlig ute, så det er nesten *litt rart*. Vi har snakket om det *mange ganger*, venninnene mine og jeg, at det er *litt rart*" (23). Men også Dahle og Nyhus kopler menstruasjonen tydelig til mor-datter-forholdets speilinger. Redsel for å bli som mor, kommer billedmessig til uttrykk i kapitlet "Jeg er en flekk" der Nyhus tegner Ingeborg som en tynn blå naken jente med spede bryster inni en fylldig dameform med

Ill. 2 Ingeborg som jente i en damegryte. Gro Dahle og Kaia Dahle Nyhus. *Megzilla*. Cappelen Damm, 2015.

pupper som spriker [ill. 2]. Kvinneformens tynne armer og at hun står i et brennende bål, gjør at hun antar form som "den sorte gryte", den mytiske kannibal-gryta som norske barn kjenner fra sanglek. Bålet er rødt og kan også minne om blod. Å bli kvinne innebærer utslettelse av det selvet hun kjenner, noe må uavvendelig dø, og det gjør vondt, akkurat som mensene gjør.

I større grad enn romanene fra før 2000 synes dagens romaner opptatt av å belyse de vanskelige sidene ved mor-datter-forholdet når den første menstruasjonen kommer og ensomheten som døtrene føler i den forbindelse. Forskningen kan tyde på at en slik representasjon kanskje også er mer realistisk? Uansett får vi her fortellinger hvor kommunikasjonen med mor utforskes mer kritisk. Disse samtidsfortellingene skaper rom for refleksjon om mor-datter-forholdets dilemmaer. For jentene oppstår en konflikt mellom et behov for omsorg og et behov for å ta kontroll over sin egen kropp og å få ha et privatliv. Hva slags type moderlig støtte og hvilken grad av nærhet med mødrene som er viktig for jentene, settes ikke på formel, men gjøres til gjenstand for refleksjon.

Felleskap med jevnaldrende jenter og eldre kvinner

Den problematiske kommunikasjon mellom mor og datter som Weil og barnebøkene viser, går godt ihop med Oinas' forskningsfunn at jentene hun intervjuet foretrakk informasjonsopplegg fra helsemyndigheter, framfor personlig kommunikasjon med foreldre og andre. Problemet er at slik informasjon behandler mens som del av et reproduksjonsløp, og innholdet blir lite relevant for målgruppa.

Dersom våre hovedpersoner føler seg ensomme og ønsker informasjon, hvor får de tryggheten de trenger? Legen i *Hyperpubertet* snakker i uforståelige floskler (58-60), og seksualundervisningen i Pym's klasse er ingen dialog (70-71). Annerledes for Julia i *Hvis du elsker meg*, som husker tilbake til en time med helsesøster, og selv om det var en flau seanse, har brokker av informasjonen festet seg som bidrar til å berolige henne (59).

Andre jentefelleskap løftes derimot fram som viktige i disse norske samtidsromanene. I både *Pym* og *Blodig alvor* bygges broer mellom hovedpersoner og mødre via storesøstrene: Maggans storesøster forklarer intensjonen bak bindlageret fra mora. Pym's storesøster skjønner etter hvert hva som har inntruffet, og uten at de snakker om det, vet begge at den andre vet, og Pym får gave av mor. Håpet for det vanskelige mor-datter-forholdet er altså andre kvinner i omgivelsene som kan agere som mellomledd.

Venninnene er også viktige i denne sammenhengen. Disse bidrar med emosjonell støtte til hovedpersonene, og for leseren er de karakterer som introduserer alternative forståelser av mensen i romanene. Det er bestevenninnen Pym søker støtte hos i klassen når hun ikke vil snakke med mor eller søster. I *Blodig alvor* kommer Maggans venninne til henne for støtte, siden hun, som Julia i *Hvis du elsker meg*, har en mor med liten tid. Bindlageret til Maggan kommer til nytte og moras handlinger gis mening. Gjennom å prate med venninnen skjønner Maggan at man faktisk også kan bli *stolt* av å få mensen, ikke bare redd.

Størst betydning gis kanskje venninneforholdet i Klepps roman. Julia og Anne er blitt uvenner, og dette gjør Julias første mens til noe hun ikke kan si til noen. Her blir Julia kjent med to gamle damer som går i begravelser for å få utløp for oppdemmete følelser, noe som også blir Julias prosjekt i romanen, for å få de fraværende foreldrene til å se henne. Til slutt er venninneforholdet reparert, og Julia som har grått over sin "ekle" kropp, kan si til venninnen at selv om mensen ikke er noe å glede seg til, gikk det bra: "Mensen er bare noe veldig naturlig. På med bind, ferdig, liksom" (182). I *Hyperpubertet*

blir Camillas kvinnelige lærer en trygg stedfortreder for den ufølsomme og narsissistiske mora, og til slutt flytter Camilla inn hos den snille læreren.

Kvinnefellesskap framheves altså positivt i samtlige av bøkens skildringer av sosiale relasjoner omkring den første menstruasjonen. I disse kontekstene blir mensesen også noe som fører jenter *sammen*, til fellesskap, fortrolighet og omsorg. Både Julias pappa og noen kjekke gutter i historiene om Maggan og Camilla er også inne i bildet, men ellers er det helt tydelig enten kvinner i bestemorsgenerasjonen eller jevnaldrende jenter som tilbyr den beste følelsesmessige støtten til jentene i romanene. Et unntak er *Megzilla* der enebarnet Ingeborgs utvikling vekker fra mora løper parallelt med hennes erotiske oppvåkning og tilknytning til kjæresten Mats.

Mensen i bilder: *Megzillas* etikettebrudd

Billedgjøring av en menstruerende jente representerer på sett og vis i seg selv et brudd med etikettereglene Oinas beskriver. Den visuelle framstillingen av menstruasjon synes mer tabubelagt enn den narrative, i våre dager. Statsviteren Lauren Rosewarne, som har analysert menstruasjonsmotivet på TV og film i *Periods in Pop Culture: Menstruation in Film and Television*, påpeker at menstruasjonsblodet er det eneste blodet som aldri representeres i film og på TV (2-5). At dette også gjelder for norske filmer, viser Gunhild Øyehaug som beskriver motstanden mot å representere en mensflekk da hennes bok *Vente, blinke* skulle adapteres til film ("Kjære den"). Rosewarne mener manglende visuell representasjon av menstruasjon et stykke på vei kan forklares med at dette er "just another sanitary event", men at bildemangelen bidrar til at kvinner tolker mensesen som noe som skal skjules og dysses ned (204). Utgivelser som *Megzilla* bøter på denne bildemangelen.

Den svenske barnebokforskeren Mia Österlund betoner nødvendigheten av å se hvordan jenter gestaltes og presenteres visuelt i bildebøkene, og å lese dette opp mot de rådende diskurser om jenter. Siden pubertetsjenter sjelden formgis i norske bildebøker, og referanser til mens er sjeldne i hele den visuelle kulturen, er det interessant å se hvordan *Megzilla* faktisk representerer den. Kapitlet med den betegnende tittelen "Jeg er en flekk" består av åtte oppslag som omhandler Ingeborgs første menstruasjon. Nyhus' formgivning er sammenholdt og ekspressiv. Hennes varierte bruk av to-farge-trykket i mørkerødt og mellomblått skaper dynamikk og variasjon, og konsentrasjonen forsterkes. Den mest direkte avbildningen av mensesen ser vi på et

Ill. 3 Menstruasjon. Gro Dahle og Kaia Dahle Nyhus. *Megzilla*. Cappelen Damm, 2015.

oppslag der venstre side viser nærbilde av et blodig bind, og høyre, et utsnitt av en naken jentekropp fra midt på leggen til over skambeinet. Store røde dråper drypper fra vagina og mellom lårene [ill. 3]. Bindet er hvitt mot blå bakgrunn, og perspektivet ovenfra, som om leseren ser rett ned på Ingeborgs bind. Nyhus' bilder viker ikke unna å vise mensblod så realistisk som mulig gitt fargebegrensningene. I representasjonen av blodet har Nyhus her kombinert rødt med svart, slik at fargen er mørk og brunlig. Denne realistiske framstillingen av menstruasjonsblod representerer et klart etikette-brudd (tenk bare på reklamens bruk av blå væske). Teksten sier:

Nå vet jeg hvordan blod kan se ut. Flekker av blod.
 Jeg trodde ikke blod kunne være så brunt.
 Og tyngden av farge i det friske blodet.
 Ikke lyserødt, ikke rosa. Ikke klarrødt.
 Ikke ketchup, men tyngre,
 mørkere, dypere.

At vi kommer tett inn på menstruasjonsblodet, forsterkes ved den forankrende ikonografien. Bildet av jenteskrittet på motsatt side er vakkert symmetrisk komponert, og bloddråpenes størrelse og plassering sentralt i det hvite mellomrommet mellom de blå beina, kan ligne på en vei med to kjørefelt, delt i to av blodet. Oppslaget viser menstruasjonsblod som både vakkert og ekkelt, rent og urent, trygt og guffent, i tråd med blodets kulturelle betydninger (Hanssen).

Mensen framtrer i et annet av oppslagene nettopp som flekk. Ingeborg sover i hvitt tøy i hvit seng, mot rød bakgrunn [ill. 4]. En

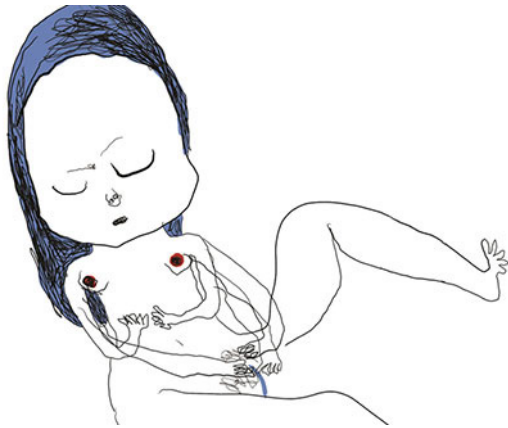

Ill. 4 Ingeborg sover. Gro Dahle og Kaia Dahle Nyhus. *Megzilla*. Cappelen Damm, 2015.

rød flekk sprer seg ut av trusa og utover lakenet. På litt avstand ser den røde flekken i den rektangulære hvite senga ut som en blodflekk i et bind. Åpningssetningene lyder: "Og jeg skvetter like mye hver gang. Fytti!", mens bildet som kontrast viser den totalt rolige og uvitende Ingeborg. Bildet skaper her sin egen visjon av setningen: "Denne flekken! Disse flekkene! Er det meningen at jeg skal orke dette år etter år? En gang i måneden?" Både tekst og bilde plasserer seg i et mellomrom mellom den singulære hendelsen, menarken, og gjentakelsen den signaliserer. Hun er nydelig der hun ligger og blør fredsommelig, kanskje natt etter natt, i sterk kontrast til avskyen og oppgittheten fortellerstemmen hennes gir uttrykk for. De estetiske valgene tatt i representasjonen av menstruasjon i *Megzilla* viser menssen både som noe ekkelt og noe vakkert, og noe som skaper en ømhet overfor den menstruerende hovedpersonen.

Skrekken for flekken: "Att göra ett spektakel av sig själv"

Kanskje kan jentefiguren i *Megzilla* knyttes til "det gurlleske". Gurllesken er ulydig mot konvensjonelle fiksjoner om jenter (Österholm 105). *Megzilla* som helhet presenterer flere overskridelser av konvensjonelle grenser for skildring av jenter i billedbokkontekst: Representasjon av Ingeborg som masturberer [ill. 5], og Ingeborg som har sex med Mats [ill. 6] er blant de åpenbare eksemplene. Jenteforskeren Maria Margareta Österholm viser at den gurlleske estetikken blant annet består av en "sammantvinnande av äckel ock flickskap" (113). En slik "sammantvinnande" kommer konkret til uttrykk nettopp i oppslagene som viser mensblod.

Ill. 5 Ingeborg masturberer. Gro Dahle og Kaia Dahle Nyhus. *Megzilla*. Cappelen Damm, 2015.

"The most important rule of menstruation is appreciating the all-importance of concealment", sier Rosewarne (205). Den åpenlyst menstruerende kvinnen eksponerer seg selv, paradoksalt nok, som uskikket *som kvinne*, sier Rosewarne. Hun har neglisjert sin aller viktigste feminine forpliktelse (205). I kampen for å få "agency over the body" må jentene få kontroll på blodet, og flekker symboliserer at hun ikke har klart dette. Den flekkete kvinnen framstiller seg kanskje som en *grotesk* utgave av femininiteten? "Den kvinnliga grotesken kan sammanfattas i frasen 'att göra spektakel av sig själv'", ifølge Österholm. *Spektakel*-tilstanden kan ramme hvilken som helst kvinne som ikke passer seg, og innebærer stor risiko. Mensblodet aktualiserer altså en risiko for å bli eksponert som grotesk og avslørt som mislykket i det feminine usynlighetsprosjektet.

Mia Österlund framhever imidlertid *mulighetene* som ligger i spektaklet: "Att göra ett spektakel av sig innebär att överskrida sanktionerade flickroller, att omforma flickkroppen", altså det som kan kalles "*respektabilitet*" (181). Det viktige er at "dessa spektakel öppnar luckor, diskursiva (flick)rum för en altererad flickskildring". Puberteten har for mange av karakterene en slags iboende "groteskhet", noe som særlig Micaelsens overdrivelser får fram. Det spektakulære – om vi vrir litt på spetakkelet – som ligger i kroppslig ombygging, økt selvbevissthet og påtrengende hormoner, er kanskje nettopp at det skaper en mellomposisjon mellom barn og voksen som ikke kan holdes fast. Pubertetskroppen signaliserer en jente som verken kan fanges fullt ut i det respektable jenteidealet eller i det respektable

Ill. 6 Ingeborg har sex med Mats. Gro Dahle og Kaia Dahle Nyhus. *Megzilla*. Cappelen Damm, 2015.

kvinneidealet. Kroppen peker på seg selv som kropp, og kan ikke lenger, eller ikke ennå, ignoreres. I dette ligger det også et opprørsk potensiale og ikke bare muligheter for pinlige situasjoner. Kanskje pubertetsjenta med sin menstruasjon presenterer er en utfordring for alle som stoler på etablerte fortellinger og normer, inkludert henne selv, om hun heter Pym, Camilla, Maggan eller Ingeborg, siden hun både er usikker og tydelig, redd og modig, usynlig og eksponert, barn og voksen – og kulturen merker henne som ren og uren?

Slik sett er menstruasjonstematikken godt egnet til å sette søkelys på den motsetningsfylte posisjonen pubertetsjenter har i dagens Skandinavia, angsten og sårbarheten som følger med denne, men også styrken som ligger i å kjenne sin egen kropp og å skape seg et hjem i den, tross motstand.

Mensen som betydningsfull

Felles for de fem norske samtidsromanene er at de alle viser menstruasjonens sosiale, kulturelle og relasjonelle betydning. Alle utforsker hvordan menstruasjon og pubertet medfører endringer i forholdet til omgivelsene. Gjennom skildringer av menarke, menstruasjon og pubertet som noe som utfordrer forholdene til venninner og familie, formulerer romanene på ulike vis erfaringer som stiller til skue relevante problemstillinger for mange jenter i dag. Menstruasjonen plasseres i kontekster som har med familie, sex og venner å gjøre, men som del av en historie om reproduksjon er den mindre viktig.

Det sterke ubehaget som menstematikken bringer med seg i romanene gjør at man kan spørre seg om skildringene reflekterer et backlash: Har vi virkelig ikke kommet lenger i dag enn at mensen fremdeles først og fremst ses som et problem, noe ekkelt, skummelt og skammelig, noe det er vanskelig å snakke om, og som for all del må skjules for omverdenen? En annen måte å tolke utgivelsene er imidlertid at det først er nå litteraturen virkelig tar innover seg de dilemmaene og konfliktene som den første menstruasjonen representerer for unge jenter.

Romanene tar på alvor en erkjennelse av at den første mensesen representerer en krise i en jentes liv. Mens tidligere forfattere har vist at voksnes følelsesmessige støtte er viktig for jentene gjennom å skildre foreldrenes nærvær, viser disse romanene særlig fram situasjoner preget av foreldrenes fravær, deres manglende emosjonelle støtte, samt døtrenes ambivalens til å skulle motta hjelp. Enhver er nødt til å oppleve sin første mens alene, og det vil antakelig aldri være enkelt å gå fra barn til voksen, eller barn til kvinne, gjennom en enkelthendelse som kan komme når du minst aner det. Romanene viser fram diskrepansen mellom det barna føler og det samfunnet har lært dem, og betoner nettopp det følelsesmessige og det komplekse i denne situasjonen. Dermed nærmer dagens barnelitteratur seg seg først nå voksenlitteraturens utforskende behandling av menarke på 1960- og 1970-tallet: "In the novels of the 1960s and early 1970s, the first menstruation frequently reveals cultural as well as generational gaps. Mother-daughter relationships are often in focus" (Delaney mfl. 177). Snarere enn å presentere en overflatisk beroligende fortelling som tidligere barnelitteratur i større grad gjorde, tar samtidsromanene sine unge karakterer og lesere og deres dilemmaer og engstelser på alvor.

Normen om kroppens umerkelige arbeid bidrar i romanene, som vi har sett, til en etikette som vanskeliggjør samtaler om menstruasjon, noe som skaper problemer for hovedpersonene. Romanene yter en viss motstand mot ideen om at mensesen er et såpass enkelt fenomen at dersom voksne bare snakker om den, blir den lettere å håndtere. Samtidig viser romanene også at å *ikke* snakke, skaper frykt og uro. Samlet målbærer forfatterne dermed en ambivalens til samtalen om kropp og pubertet, men som tekster stimulerer de i høyeste grad til refleksjon om temaet.

At barnebøkene om jentepubertet gjennom ulike estetiske valg tematiserer en bred vifte av følelser og problemstillinger knyttet til den første menstruasjonen, er potensielt betydningsfullt fordi det nettopp byr jenteleserne på noe av det Oinas etterspør og Weil formidler:

et "upersonlig" sted å finne informasjon om menstruasjonens relasjonelle og eksistensielle betydning, som helsemyndighetene ikke gir, og som blir vanskelig å få tak i om man kvier seg for personlig kommunikasjon med mor og andre om mensen. At bøkene henvender seg til barn og yngre ungdommer, kan bidra til at kunnskapen om menstruasjonens betydninger tilkommer jentene så tidlig som nødvendig.

Dersom det er slik at kropper fremdeles skal være umerkete, og mens-arbeidet skal foregå i det skjulte, gir det mening å tillegge barnebøkene vi har sett på en feministisk holdning. Bøkene bringer mensen ut av badetrom, jenterom og inn i litteraturen, og dermed ut i en bredere offentlighet. I disse bøkene settes menstruasjon i sammenheng med ambivalente og komplekse følelser, og bidrar til en diskusjon om menstruasjon som et kulturelt og politisk tema, tetter en tidligere mangel på relevant litteratur for målgruppa, og bidrar til en spennende utforskning av hva det vil si å være – og representere – en ung jente i dag.

Biografisk informasjon: Tonje Vold har som litteraturoviter særlig arbeidet innenfor postkoloniale, feministiske og sørafrikanske litteraturstudier, og er ansatt som førsteamanuensis ved Institutt for arkiv, bibliotek og informasjonsfag ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Hennes undervisning og forskning er her spesielt knyttet til kultur- og litteraturformidling, litteratur og etikk, samt samtidslitteratur for barn og voksne. Hennes siste bok er Litteratur- og kulturformidling: Nye analyser og perspektiver (red. med Helge Ridderstrøm), Universitetsforlaget, 2015.

Bibliografi

Alvær, Frøydis. *Fritt søv.* Cappelen, 1994.

Breen, Marta. "Vi drukner i mens", *Mensen*. Agnes Ravatn mfl., Gyldendal, 2016, s. 34–38.

Brochmann, Nina, og Ellen Støkken Dahl. *Gleden med skjeden*. Aschehoug, 2017.

Dahlberg, Gerd. *Vi må stå sammen*. Gyldendal, 1978.

Dahle, Gro, og Kaia Dahle Nyhus. *Megzilla*. Cappelen Damm, 2015.

Delaney, Janice, Mary Jane Lupton og Emily Toth. *The Curse. A Cultural History of Menstruation*. University of Illinois Press, 1998.

- Edvall, Lilian. *Mensboken*. Berghs förlag, 1986.
- Fingerson, Laura. *Girls in Power. Gender, Body, and Menstruation in Adolescence*. State University of New York Press, 2006.
- Golub, Sharon. "Menarche; The Onset of Menstruation". *Periods. From Menarche to Menopause*. SAGE Publications Inc., 1992, s. 24–52.
- Gravelle, Karen og Jennifer Gravelle. *Mensboka – alt du ikke vil spørre om (men trenger å vite)*. Schibsted, 1998.
- Hagerup, Hilde. *Bølgebiter*. Aschehoug, 1998.
- Hansen, Mette. *Det faller ingen bomber i dag*. Aschehoug, 1983.
- Hanssen, Kristin. "Blod – rent eller fruktbart?" *Rødt og hvitt. Om blod og melk fortid og samtid*, redigert av Hilde Bondevik Hilde og Anne Kveim Lie, Unipub, 2012, s. 75–103.
- Henry, Clara. *Ja, jeg har mensen, hva så?* Kagge, 2016.
- Linde, Heidi. *Pym Pettersons mislykka skoleball*. Gyldendal, 2015.
- Lindell, Unni. *Den grønne dagen*. Aschehoug, 1986.
- Klepp, Anneli. *Hvis du elsker meg*. Gyldendal, 2011.
- Koff, Elissa, Jill Rierdan og Karen Sheingold. "Memories of Menarche: Age, Preparation, and Prior Knowledge as Determinants of Initial Menstrual Experience", *Journal of Youth and Adolescence*, vol. 11, nr. 1, 1982, s. 1–9.
- Micaelsen, Vera. *Hyperpubertet*. Aschehoug, 2013.
- Nyvang, Maja, og Sine Cecilie Laub. *Gennemblødt. En bog om menstruation*. People's Press, 2016.
- Oinas, Elina. *Making Sense of the Teenage Body. Sociological Perspectives on Girls, Changing Bodies and Knowledge*. Åbo Akademi UP, 2003.
- Olausson, Sara, red. *Kvinnor ritas bara serier om mens*. Kartago Förlag, 2014.
- Oskarsson, Marie. *Min lilla röda: Allt du vill veta om mens*. Tiden, 2008.
- Ravatt, Agnes mfl. *Mensen*. Gyldendal, 2016.
- Rosewarne, Lauren. *Periods in Pop Culture. Menstruation in Film and Television*. Lexington Books, 2012.
- Sjernerfeldt, Margaretha. *Tjejer har stretch: mensboken för unga tjejer*. Vulkan, 2011.

- Torudd, Cecilia. *Hjälp, jag blöder*. Raben & Sjögrens, 2002.
- Tuft, Guri. *Gabriella Brinkmann*. Gyldendal, 1990.
- Viermyr, Marianne. *Blodig alvor*. Aschehoug, 2001.
- Weil, Wendy M. *The Mother-Daughter Relational Context of Menarche and Subsequent Menstruation*. Diss. in Psychology. University of Berkeley, California, 2003.
- Youmans, Mariann. *Fjortis. Alt du lurar på*. Gyldendal, 2011.
- Österholm, Maria Margareta. "Världens äckligaste prinsesskalas. Om ett gurleskt flick-rum i samtidslitteraturen". *Flicktion. Perspektiv på flickan i fiktionen*, redigert av Eva Söderberg mfl., Universus AP, 2013, s. 105–119.
- Österlund, Mia. "Att formge en flicka. Flickskapets transformation hos Pija Lindenbaum och Stina Wirsén". *Flicktion. Perspektiv på flickan i fiktionen*, redigert av Eva Söderberg mfl., Universus AP, 2013, s. 168–187.
- Øyehaug, Gunhild. *Undis Brekke*. Kolon, 2014.
- . "Kjære den som måtte lese dette". *Mensen*, Agnes Ravatn mfl., Gyldendal, 2016, s. 68–76.